

УДК 329.8

Андрій МІЩУК, Мар'яна МІЩУК*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника***РЕЛІГІЙНЕ ПИТАННЯ В ПРОГРАМІ УРП–УСРП**

Стаття присвячена дослідженню релігійної політики Української радикальної партії – Української соціалістично-радикальної партії, однієї з найбільш активних у політичному плані партій Західної України. УРП–УСРП сприяла збереженню культурницьких та державницьких традицій українського національного руху, підвищенню національної свідомості українців, і спільно з іншими провідними партіями Західної України виступала в обороні національно-політичних і соціально-економічних прав українського народу. Показано, що соціалістично-радикальні сили робили політичне життя в регіоні більш активним та постійно боролися за творення незалежної України. Проте їх стратегічним прорахунком стала неналежна увага до вирішення релігійного питання.

Ключові слова: *партія, культура, релігія, політичне життя, політичні сили, суверенітет, незалежність.*

Особливу роль у політичній системі держави відіграють політичні партії, адже вони, виражаючи інтереси соціальних груп та забезпечуючи представництво інтересів у політичній сфері суспільства, активно впливають на діяльність органів державної влади, економіку, соціальні процеси.

Політична партія є специфічною громадською політичною організацією, яка має особливий правовий статус у державі. В переважній більшості держав конституційно-правовий статус, мета та завдання, принципи внутрішньої організації партії регулюються спеціальними законами або ж конституційними нормами. Політичні партії і партійні системи пройшли тривалий шлях формування та еволюції. Початковий етап партогенезу сягає кінця XVII – початку XVIII ст. Що стосується безпосередньо України, то першою легальною українською політичною партією європейського типу стала Русько-українська радикальна партія, що була створена 4-5 жовтня 1890 р. на з'їзді у Львові.

Радикалізм (від лат. radicalis – докорінний) як суспільно-політична течія, яка відстоює розрив з визнаною традицією та виступає за рішучі методи у вирішенні питань політичної теорії і політичної практики без зміни соціально-економічних засад суспільного ладу, виник в Європі в кінці XVIII – на початку XIX ст. Він був виявом політичного розмежування ліберальної буржуазії і дрібнобуржуазної демократії. Вимоги радикалів (загального виборчого права, рівноправного парламентського представництва, демократичних свобод), їх боротьба із всевладдям великого капіталу і т.д. йшли далі завдань поміркованої ліберальної буржуазії.

Під впливом нових суспільних ідей, особливостей історичного розвитку радикальний рух набував специфічного змісту та форм у тій чи іншій країні¹. На його характер у Східній Галичині вплинули складні соціально-економічні й суспільно-політичні процеси. Саме тому український радикалізм як позиція, напрям суспільно-політичної думки, метод дій мав свої особливості та свої форми вираження. Якщо представники радикального напрямку більшості європейських країн вимагали проведення демократичних реформ при збереженні соціально-економічних основ самого ладу, то українські радикали виступали за заміну існуючого суспільно-економічного ладу більш прогресивним. Галицький демократичний радикалізм базувався на засадах європейського соціалізму та позитивізму.

Як відомо, діяльність будь-якої політичної партії насамперед визначається рівнем суспільно-політичного й соціально-економічного розвитку держави, в якій вона діє. Функціонування політичних партій у кожній окремій країні має свої специфічні риси. Найбільш характерною особливістю політичних партій Західної України міжвоєнного періоду було те, що свою роботу вони проводили в умовах, коли український народ не мав своєї держави (за винятком короткого періоду існування Західно-Української Народної Республіки (далі – ЗУНР)). Суспільно-політична діяльність партій національно-державницької орієнтації була об'єктивно зумовлена подальшим наростанням національно-визвольного руху українців в умовах польського окупаційного режиму. Провідну роль у політичній системі міжвоєнного періоду поряд із ліберально-центристською Українською національно-демократичною партією (з 1925 р. – Українське націонал-демократичне об'єднання), лівою Українською соціал-демократичною партією та правою консервативною Українською християнсько-суспільною партією відіграла й УРП, яка належала до лівоцентристських партій.

Члени радикальної партії заявляли про те, що їх партія «складається з людей, які до всього підходять глибоко, з початків, з корня і які в своїй праці і програмі стремлять до змінення сучасних національних і соціальних умов життя українського народу не зверху, не паперово, а хочуть змінити дійсно життя знизу, з глибини, з корня»².

На Волині діяли крайові організації Східної України (УПСР, УСДРП, УПСФ та інші). Провідну роль серед українських партій з II половини 20-х рр. XX ст. тут відіграла УСРП.

Основою діяльності будь-якої політичної партії, за визначенням Р. Міхельса, є її програма³. Саме вона визначає та формує стратегію і тактику партії, що декларуються у програмних документах, політичних заявах.

На аналогічних позиціях трактування значення політичної програми в 20–30-х рр. XX ст. стояли й діячі УРП–УСРП: «Душею кожної здорової політичної організації є її програма. ... вона є тим ідейним цементам, який

¹ Кугутяк М. Радикальна партія в Східній Галичині // Укр. Іст. Журн. – 1990. – № 10. – С. 55.

² Хто такі радикали? // Борітеся. – 1928. – 25 лютого. – Ч. 1. – С. 2.

³ Політологія. Навчально-методичний комплекс: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – С. 329.

єднає всіх членів в єдине суспільне тіло»⁴. Наявність упорядкованої програми, відповідно до поглядів одного з активних діячів соціалістично-радикальної партії М. Стахів, є тією ознакою, яка відрізняє розвинену політичну партію від примітивної⁵.

Політична програма охоплює всі сфери суспільного життя. В умовах польського окупаційного режиму, перебуваючи на легальному становищі, УРП–УСРП виражала національні інтереси українського народу. Радикальна партія зуміла поєднати у своїй програмі проблеми національного та соціального визволення українців. Її стратегічною метою була боротьба за соборну суверенну Українську державу.

Радикали чітко дотримувались тієї позиції, що національні форми (мова, звичаї, традиції) є «таке саме добро й краса, як деякі інтернаціональні вартости». Саме тому вони й заявляли: «Ми визнаємо, що змістом національної культури є вселюдські ідеали добра, любови й чистої науки (правди), але ми ці загальнолюдські вартости маємо прибрати в нашу національну форму, в свою власну мову й з тими поправками, яких вимагає відмінність нашого положення»⁶.

Позиція радикалів відповідала формулі «Загально людське у змісті культури, національне в формі і ґрунті»⁷. А тому навіть під час так званої політики «українізації», що сприяла поширенню серед значної частини західноукраїнського суспільства радянським настроїв, члени партії продовжували займати чітку антирадянську позицію, викриваючи справжні наміри радянської влади.

Польські правлячі кола були надзвичайно занепокоєні розмахом національно-визвольного руху українців, а тому й робили усе для того, щоб перешкодити культурно-освітньому розвитку українського населення на його етнічних землях. І хоча правові норми (гарантія жителям держави забезпечення національних прав, визнання їх традицій, мови, віросповідання) щодо західноукраїнського населення регламентувала Конституція 1921 р., однак фактично ці конституційні засади так і залишились політичними деклараціями, які не були впроваджені в життя⁸.

Державність, суверенітет та соборність, як основні постулати української національно-державницької ідеї, були включені й до програми УРП–УСРП, ставши, поряд із вимогою соціального визволення, домінуючими засадами діяльності її членів упродовж усього періоду існування партії. Поняття «державна» радикали визначали наступним чином: «Найсильніша організація, яка в даній хвилі існує на даній території та об'єднує населення для всесторонньої діяльності»⁹. Члени УРП–УСРП були

⁴ Жук С. Яка є тепер «реальна програма» УНДП-клерикалів // Громадський голос. – 1935. – 28 вересня. – Ч. 37. – С. 2.

⁵ Стахів М. Українські політичні партії у соціологічному наświetленні. – Нью-Йорк – Детройт, 1954. – С. 18.

⁶ Пушкар К. Чого хочуть соціалісти–народники? (українські радикали і українські соціалісти–революціонери) // Календар «Громада» на 1926. – 1925. – С. 62.

⁷ Коберський К. Українське народництво по обох боках Збруча. – Львів–Коломия, 1924. – С. 125.

⁸ Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 2, оп. 1, спр. 425 (Сведения поветовых староств и воеводского управления государственной полиции о деятельности украинской социалистической партии, украинской социал-радикальной партии и других организаций и обществ на территории воеводства), арк. 282 (зв.).

⁹ Правник. Форма державного устрою в минувшині й теперішності // Громадський голос. – 1931. – 17 січня. – Ч. 2. – С. 4-5.

твердо переконані в тому, що «держава є конечна для нашої нації», бо «повне свободне національне життя нашого народу можливе тільки у своїй незалежній державі»¹⁰. Саме тому тільки в Українській державі мала б громадськість бачити свій ідеал. Держава, за задумом радикалів, мала стати тією основою, де б мали змогу реалізувати природні, соціальні, матеріальні та духовні потреби члени українського суспільства.

У програмі УРП–УСРП було скристалізовано велику філософію всеукраїнського відродження¹¹. По-справжньому конструктивна ідеологія членів партії відповідала тогочасним життєвим реаліям, опиралась на досягнення науки та була спрямована на досягнення господарської, національно-політичної та культурної свобод українського працюючого люду¹².

Виступивши, насамперед, в обороні господарських інтересів селянства, радикали у своїй діяльності не оминали й національно-політичних та культурних проблем.

В умовах суспільно-політичного розвитку Західної України, населення якої завжди відзначалося надзвичайною релігійністю, важливою складовою культурної сфери було, безперечно, релігійне питання. Однак у цьому плані політика соціалістів-радикалів виявилась досить недалекою, будучи надміру ліберальною¹³.

УСРП, на думку М. Стахіва, не мала потреби виступати проти християнських церков, «бож правдива Христова наука, на якій мають опиратися церкви, зміряє також до демократизму і соціальної справедливості»¹⁴.

В той же час члени партії виступали проти світських привілеїв Церкви і найперше проти її впливу на різні сфери позацерковного життя – політику, економіку, культуру, освіту. Вони вимагали цілковитого відокремлення Церкви від держави: «В церкві повинен духовник говорити виключно моральну проповідь, пояснювати науку Ісуса та вчити любові до ближнього та цілого народу... Завданням клеру є наука моралі і віри, а не політичний диктат»¹⁵. Більше того, К. Коберський, надаючи пріоритет внутрішньому спогляданню над зовнішньою обрядовістю, закликав: «Шукайте Бога в своїм серці і хваліть його добрими вчинками на користь і добро ваших братів»¹⁶.

Соціалісти-радикали відстоювали засаду повної свободи релігійних переконань, тобто свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої: «Треба завести свободу вірування. Хай собі кождий вибирає таку

¹⁰ Заклинський Р. Витревати // Народ. – 1919. – 9 мая. – Ч. 19. – С. 1-2.

¹¹ К.П. Життя вчить // Громадський голос. – 1929. – 16 лютого. – Ч. 7. – С. 3.

¹² Пушкар К. Чого хочуть соціалісти-народники? (українські радикали і українські соціалісти-революціонери) // Календар «Громада» на 1926. – 1925. – С. 50.

¹³ ДАІФО. – Ф. 2, оп. 1, спр. 793 (Донесення повітових старост о деятельности украинской крестьянской партии (УСРП) на территории воеводства), арк. 33 (зв.)

¹⁴ Стахів М. Релігія, церква, клір та українські соціалісти-радикали. – Львів, 1936. – С. 11.

¹⁵ Стахів М. Наша тактика: відповідь на найважливіші питання. – Львів: Друкарня Ю. Яськова, 1936. – С. 30, 32.

¹⁶ Коберський К. Українське народництво по обох боках Збруча. – Львів–Коломия, 1924. – С. 123.

віру, яка йому по совісти, а не хоче, то нехай не записується до жодної»¹⁷. Така позиція, на думку М. Стахіва, повною мірою відображала толерантне ставлення членів партії до кожної релігійної конфесії¹⁸.

Окремі діячі УСРП належали до певних релігійних конфесій. Зокрема, Богдан Білинський був греко-католиком¹⁹. 21 квітня 1927 р. у «Народному Домі» в Стрию відбулося зібрання соціалістів-радикалів, присвячене справі утворення Української автокефальної церкви, що, на думку членів партії, мало б забезпечити послаблення впливу польських урядових чинників на релігію. З ініціативи доктора В. Кіцули та доктора І. Рогуцького повітовий комітет УСРП у Самборі постановив шляхом організації Автокефальної церкви обмежити вплив Ватикану на українських греко-католиків. У Коломийському повіті, натомість, активні діячі УСРП І. Новодворський, К. Стефанів виступали за поширення віри євангелістської, яку вони сповідували²⁰.

Однак наведені приклади були скоріше винятком із правила, аніж закономірністю. Основна частина соціалістів-радикалів не належала до жодної релігійної конфесії, що, у свою чергу, давало духовенству підстави звинувачувати їх у атеїзмі. Зокрема, священник М. Марисюк зазначав з цього приводу: «Можливо, що не всі соціалісти та радикали є безбожниками, можливо, що поміж ними є люди, що не виреклися Бога, але... таких є немного, а соціалізм яко такий є певно безбожним, бо він відкидає зовсім Бога зі своєї програми, він цілий свій світогляд будує тільки на матерії»²¹.

Отець В. Лаба у своїй промові «Христос у світлі ліберальної і соціалістичної критики», виголошеній на засіданні Богословського Наукового Товариства 14 листопада 1937 р. в залі товариства «Бесіда» у Львові, доводив до відома присутніх, що засади соціалістів-радикалів є антирелігійними та ворожими Церкві: «Як матеріалісти хочуть пояснити існування світа без Бога, так знов радикали хочуть пояснити оснування християнства без Христа»²². Переважна більшість тогочасної передової української інтелігенції дотримувалась позиції, відповідно до якої «наука церкви і наука соціалістична – то цілком ріжні науки, ... а слова, що радикальна партія є партією християнською, це звичайна облуда»²³.

На постійні звинувачення в антирелігійній діяльності соціалісти-радикали, у свою чергу, заявляли, що «соціалісти виступають не проти

¹⁷ Право народу. Приступний виклад програми Української Соціалістично-Радикальної Партії (УСРП). – Львів: Громада, 1926. – С. 36; Чого хоче Українська Соціалістично-Радикальна партія. – Львів: Українська видавничка спілка «Громада», 1926. – С. 40.

¹⁸ Стахів М. Релігія, церква, клір і радикали // Громадський голос. – 1936. – 12 вересня. – Ч. 35. – С. 7.

¹⁹ ДАІФО. – Ф. 2, оп. 1, спр. 794 (Донесення поветовых староств и органов полиции о деятельности украинских националистических организаций «ОУН» и «УВО» на территории Станиславского воеводства), арк. 181.

²⁰ ДАІФО. – Ф. 2, оп. 1, спр. 558 (Переписка с поветовым староством о деятельности УСРП в Станиславском воеводстве), арк. 152, 160, 164.

²¹ Марисюк М. Чи соціалісти мають слухність?: Друкарня оо. Василіан у Жовклі, 1936. – С. 12, 23.

²² Ісус Христос у світлі ліберальної і соціалістичної критики // Нова Зоря. – 1937. – 21 листопада. – Ч. 89. – С. 6.

²³ Коструба Т. Радикали про унію. Їх новий наступ на греко-католицьку церкву. – Львів: Накладом Української Католицької Організації, 1937. – С. 9, 60.

самої релігії, а проти надуживання релігії для панування духовенства над вірними»²⁴.

Отже, попри те, що радикали відіграли вагомую роль у культурно-просвітньому житті Західної України 1918–1939 рр., сприяючи підвищенню загального рівня освіченості населення, книговиданню, заснуванню книгарень та бібліотек, організації загальноосвітніх курсів, до стратегічних помилок та прорахунків соціалістів-радикалів варто віднести їх позицію щодо вирішення релігійного питання.

Список використаних джерел:

1. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), Ф. 2, оп. 1, спр. 425 (Сведения поветовых староств и воеводского управления государственной полиции о деятельности украинской социалистической партии, украинской социал-радикальной партии и других организаций и обществ на территории воеводства), 325 арк.
2. ДАІФО. – Ф. 2, оп. 1, спр. 558 (Переписка с поветовым староством о деятельности УСРП в Станиславском воеводстве), 209 арк.
3. ДАІФО. – Ф. 2, оп. 1, спр. 793 (Донесения поветовых староств о деятельности украинской крестьянской партии (УСРП) на территории воеводства), 54 арк.
4. ДАІФО. – Ф. 2, оп. 1, спр. 794 (Донесения поветовых староств и органов полиции о деятельности украинских националистических организаций «ОУН» и «УВО» на территории Станиславского воеводства), 220 арк.
5. Жук С. Яка є тепер «реальна програма» УНДП-клерикалів // Громадський голос. – 1935. – 28 вересня. – Ч. 37. – С. 2-3.
6. Заклинський Р. Витревати // Народ. – 1919. – 9 мая. – Ч. 19. – С. 1-2.
7. Ісус Христос у світлі ліберальної і соціалістичної критики // Нова Зоря. – 1937. – 21 листопада. – Ч. 89. – С. 6-7.
8. К.П. Життя вчить // Громадський голос. – 1929. – 16 лютого. – Ч. 7. – С. 2–3.
9. Коберський К. Українське народництво по обох боках Збруча. – Львів–Коломия, 1924. – 158 с.; Кугутяк М. Радикальна партія в Східній Галичині // Укр. Іст. Журн. – 1990. – № 10. – С. 55-62.
10. Коструба Т. Радикали про унію. Їх новий наступ на греко-католицьку церкву. – Львів: Накладом Української Католицької Організації, 1937. – 60 с.
11. Марисюк М. Чи соціалісти мають слухність?: Друкарня оо. Василіан у Жовклі, 1936. – 32 с.
12. Політологія. Навчально-методичний комплекс: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 704 с.
13. Правник. Форма державного устрою в минувшині й теперішності // Громадський голос. – 1931. – 17 січня. – Ч. 2. – С. 4-5.
14. Право народу. Приступний виклад програми Української Соціалістично-Радикальної Партії (УСРП). – Львів: Громада, 1926. – 42 с.

²⁴ Чого хоче Українська Соціалістично-Радикальна партія. – Львів: Українська видавнича спілка «Громада», 1926. – С. 40.

15. Пушкар К. Чого хочуть соціалісти-народники? (українські радикали і українські соціалісти-революціонери) // Календар «Громада» на 1926. – 1925. – С. 50-63.

16. Стахів М. Наша тактика: відповідь на найважливіші питання. – Львів: Друкарня Ю. Яськова, 1936. – 76 с.

17. Стахів М. Релігія, церква, клір та українські соціалісти-радикали. – Львів, 1936. – С. 11.

18. Стахів М. Релігія, церква, клір і радикали // Громадський голос. – 1936. – 12 вересня. – Ч. 35. – С. 7.

19. Стахів М. Українські політичні партії у соціологічному наświetленні. – Нью-Йорк – Детройт, 1954. – 104 с.

20. Хто такі радикали? // Борітеся. – 1928. – 25 лютого. – Ч. 1. – С. 2-3.

21. Чого хоче Українська Соціалістично-Радикальна партія. – Львів: Українська видавнича спілка «Громада», 1926. – 47 с.

Andrew MISHCHUK, Marian MISHCHUK

RELIGIOUS ISSUES IN THE PROGRAMMES URP–USRP

The article is devoted to the research the cultural and educational policy a Ukraine Radical Party – Ukraine Social-Radical Party, one of the most politically active parties in Western-Ukrainian land. URP–USRP contributed to the preservation of of cultural and Nation traditions of Ukrainian national movement, Ukrainian national consciousness raising, and together with other leading parties of Western Ukraine to speak in defense of national political and socio-economic rights of the Ukrainian people. It is shown, that social-radical forces made a political life in the region more active and that all this time they defend the main aim of the nation which was the creation of the Ukrainian sovereign state. But their strategic miscalculation was insufficient attention to solve religious issues.

Keywords: *party, culture, religion, the political life, the political forces, sovereignty, independence.*